पुराकथा स्त्री पुरा प्राचीना कथा। इतिहासे भाग० २।१२।४९

पुराकल्प पु० पुरा प्रराचः कल्पः। प्राचीने कल्पे मनुः ९। २२अ०। "स्तुतिर्निन्दापुराकल्पतिपुराकल्पः" इत्यर्थवादः मी०। १ ६०उक्ते २अर्थवादभेदे। अर्थवादशब्दे २६९ पृ० उदा० दृश्यम्।

पुराकृत त्रि० पुरा पूर्वं कृतम्। पूर्वस्मिन् इह जन्मनि जन्मान्तरे कृते पापपुण्यादौ "अकाले दर्शनं विष्णोर्हेलि पश्यं पुराकृतम्" स्मृतिः। प्रारब्धकर्मणान्तु भोगादेव क्षयो न तेषां केनापि शक्यतेति विद्वांसः।

पुराग त्रि० पुरा गच्छति गम-ड। पूर्वगामिनि ततः क्षणादा०चतुरर्थां०ङस्। पौरागीय तत्सम्बन्धिकृष्टदेशादौ त्रि०

पुराण आख्याने कण्ड्वादेराकृतिगणत्वात् यक् पर० सक० सेट्। पुराण्यति अपुराण्यीत्।

पुराण त्रि० पुरा भवः ञ्यु नि० तुट् न, पुरा नीयते नी ड वा पूर्व०चलम्। १पुराभवे "सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशोमन्वन्तराणि च। वंशानुचरितञ्चैव पुराणं पञ्चलक्षणम्" इत्युक्तलक्षणे व्यासादिप्रणीते २शास्त्रभेदे न०।

तत्र द्विविधं महापुराणोपपुराणभेदात् तत्र उपपुराणशब्दे तद्भेदादिकमुक्तं महापुराणं च दशलक्षणकम् "सर्गोऽस्याथ विसर्गश्च वृत्तीरक्षान्तराणि च। वंशोवंशानुचरितं संस्था हेतुरपाश्रयः। दशभिर्लक्षणैर्युक्तं पुराणं तद्विदो विदुः। केचित् पञ्चविधं ब्रह्मन्! महदल्पव्यवस्थया। अव्याकृतगुणक्षोभान्महतस्त्रिवृतोऽहमः। भूतसूक्ष्मेन्द्रियार्थानां सम्भवः सर्ग उच्यते। पुरुषानुगृहीतानामेतेषां वासनामयः। विसर्गोऽयं समाहारो बीजाद्बीजं चराचरम्। वृत्तिर्भूतानि भूतानां चराणामचराणि च। कृता स्वेन नृणां तत्र कामाच्चोदनयापि वा। रक्षाऽच्युतावतारेहा विश्वस्यानुयुगे युगे। तिर्यङ्नर्षिदेवेषु हन्यमाने यैस्त्रयीद्विषः। मन्वन्तरं मनुर्देवा मनुपुत्राः सुरेश्वराः। ऋषयोऽंशावतारा च हरेः षड्विधमुच्यते। राज्ञां ब्रह्मप्रसूतीनां वंशस्त्रैकालिकोऽन्वयः। वंशानुचरितं तेषां वृत्तं वंशधराश्च ये। नैमित्तिकः प्राकृतिको नित्य आत्यन्तिको लयः। संस्थेति कविभिः प्रोक्तश्चतुर्द्धा स्वमतेः। हेतुर्जीवोऽस्य सर्गादेरविद्यासंज्ञितो यतः। यं चानुशयिनं प्राहुरव्याकृतगुणोदधेः। व्यतिरेकान्वयौ यस्य जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु। मायामयेषु तद्ब्रह्म जीववृत्तिष्वपाश्रयः। पदार्थेषु यथा द्रव्यं तन्मात्रं रूपनामसु। बीजादिपञ्चतान्तासु स्थास्नुषु युतायुतम्" भाग०१२।७अ०। तच्चाष्टादशविधम्। विष्णुपुराणे तद्भेदा उक्ता यथा

"अष्टादश पुराणानि पुराणज्ञाः प्रचक्षते। ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवञ्च शैवं भागवतं तथा। तथान्यन्नारदीयञ्च मार्कण्डेयञ्च वह्नमम्। आग्नेयमष्टमञ्चैव भविष्यं नवमं स्मृतम्। दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लैङ्गमेकादशं स्मृतम्। वाराहं द्वादशञ्चैव स्कान्दञ्चैव त्रयोदशम्। चतुर्दशं वामनञ्च कौर्मं पञ्चदशं स्मृतम्। मात्स्यञ्च गारुडञ्चैव ब्रह्माण्डञ्च ततःपरम्"। हेमाद्रिः त्र० उक्तं तेषां श्लोकसंख्यादि तत्तत्पुराणशब्दे दृश्यम्। तेषां तामसत्वादिभेदाः पद्मपु० उत्तरख० ४२अ० दर्शिता यथा

"मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च। आग्नेयञ्च षडेतानि तामसानि निबोधत"। "वैष्णवं नारदीयञ्च तथा भागवतं शुभम्। गारुडञ्च तथा पाद्मं वाराहं शुभदर्शने!। सात्त्विकानि पुराणानि विद्धि मे शुभानि वै"। "ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्त्तं मार्कण्डेयं तथैव च। भविष्यं वामनं ब्राह्मं राजसानि निबोधत। सात्त्विका मोक्षदा देवि! निर्वाणप्राप्तिहेतवः"। अशीति वराटकमिते २पणे ४कार्षापणे च पु०न० शब्दरत्ना०।

पुराणग पु० पुराणैः गीयते गै-घञर्थे क, पुराणं गायति गै-क वा। १ब्रह्मणि परात्मनि हेमच० २पुराणगायके त्रि०।

पुराणपुरुष पु० पुराणैरुपस्तुत्यः पुरुषः शाक०त० कर्म० वा। १विष्णौ २शङ्खे पुरुषे च त्रिका०।

पुराणान्त पु० पुराणान् पुरातनान् अन्तयति अन्त+णिच्-अच् उप०स०। १यमे हेमकरः। ६त०। २पुराणशेषे च

पुरातन त्रि० पुराभवः पुरा+ञ्यु-तुट् च। १पुराभवे अमरः स्त्रियां ङीप्। २विष्णौ पु० "ज्ञानगम्यः पुरातनः" विष्णुसं०। "कालेनापरिच्छिन्नत्वात् पुराऽपि भवतीति पुरातनः" भा०। [देहाधिने जीवे पुरञ्जनशब्दे दृश्यम्

पुराधिप पु० ६त०। १नगराधिपे। पुराध्यक्षादयोऽप्यत्र।

पुरायोनि पु० पुरा प्राचीना योनिरस्य महादेवे। "पुरायोनिर्युधाजित्स्य कमिया सुदितो भवः" भा०व०१८९अ०।

पुरारातिः पु० ६त०। त्रिपुरभेदके शिवे पुरारिप्रभृतयोऽपि

पुरार्द्धविस्तार पु० पुरा प्राग्वर्ती अर्द्धविस्तारोऽस्य। १खेटके २अस्त्रभेदे हेमच०।

पुरावती स्त्री नदीभेदे भा०भी० ९अ०।

पुरावसु पु० पुरा पूर्वं वसुः। यदुभेदाख्यजाते भीष्मे त्रिका०।